

Skærum Mølle under stadig forandring

Folkeuniversitetscenter Skærum Mølle med den firlængede møllegård og på den anden side af vejen "Huset for sten og stjerner" og det gamle teglværk. (Foto: Folkeuniversitetscenter Skærum Mølle).

Af Annette Holm. - I dette efterår er der sket store ændringer på Folkeuniversitetscentret Skærum Mølle. Den 1. september blev Gudrun Aspel afløst af Jens Kr. Hedegaard fra Vemb som daglig leder, og fremadrettet vil UNESCO Global Geopark Vestjylland være en del af centret. Det er ikke nyt med forandringer på stedet, for Skærum Mølle har været under stadig forandring.

Første gang, Skærum nævnes, er i 1163, da prins Buris Henriksen forærede Skærum med tilhørende jord, skove, enge, møller og fiskevand til Tvis Kloster. Skærum blev med andre ord klostrets spisekammer og styret af en lavadelsmand.

400 år efter - i 1550 - blev Skærumgård med gods og mølle solgt til Knud Gyldenstjerne på Nr. Vosborg, og Skærum Mølle var et stort aktiv for Nr. Vosborg. I 1703 forpligtede herregårdens daværende ejer, Chrestence Dyre, sig at vedligeholde møllehuset med kværnværket, møllegæsternes stald, dæmninger og stigbord. Mølleren skulle selv holde hjul, møllegavl og andet vedrørende møllen i orden. I 1809 bestod Skærum Mølle af et

møllehus, et beboelseshus, et nordre hus, en møllestald, en lade samt et vognhus.

Etatsråd Andreas E. M. Tang, der i 1826 blev eneejer af Nr. Vosborg i 1826, overtog selv Skærum Mølle og fik en bestyrer til at drive den. Sådan var det, indtil Niels Villemoes i 1905 købte Skærum Mølle af enkefru Christine Tang Valeur.

Villemoes-slægten

Deter netop Villemoes-slægten, som tidligere museumsinspektør på Holstebro Museum, Esben Graugaard, vil fortælle om, når Skærum Mølle lørdag den 28. oktober er rammen om Historiens Dag i Hardsyssel Historisk Samfund. Han har med titlen på sit foredrag "Villemoes - en iværksætter- og dannelseshistorie i et vestjysk landbomiljø ca. 1860-1960" lagt op til at berette om en blomstrende periode for Skærum Mølle, for efter at mølleriet blev nedlagt i 1907, havde foregangsmanden Niels Villemoes gang i mange andre projekter.

Hans søn, Laurids L. Villemoes, købte ejendommen i 1924 og drev

den frem til sin død i 1970, hvorefter Anna Elise Villemoes drev gårdens 231 ha jord videre. Da hun satte den til salg i 1986, begyndte igen en helt ny epoke i møllens historie. Det var nemlig den fond, der stod bag oprettelsen af et folkeuniversitetscenter, der købte Skærum Mølle, og Folkeuniversitetscentret Skærum Mølle blev en realitet.

Et stærkt makkerpar

Anna Elise Villemoes blev daglig leder af centret, og i 22 år var hun sammen med idékvinden og drivkraften gennem alle årene, Gudrun Aspel, et stærkt makkerpar bag centret. Fru Villemoes døde i 2008, og Gudrun Aspel, der nu nærmer sig de 90 år, overtog ledelsen samtidig med, at hun fortsatte som formand for bestyrelsen. Den post overgik i 2018 til Henrik Stubkjær, der er biskop i Viborg.

Folkeuniversitetscentret er blevet udbygget og renoveret siden starten. En donation af en stensamling fra Carlo Møller i Holstebro gav stødet til, at Per Kirkeby tegnede "Huset for sten og stjerner", som stod færdigt i

1994. Det gamle teglværk er blevet til museum tillige med en gammel brugsforretning.

Hovedbygningen på Skærum Mølle er opført efter en brand i 1865, og de to oprindelige avlslænger mod syd og vest er bygget i 1923 i tilknytning til en ældre østlænge, så hovedbygningen danner gårdens fjerde fløj. Vest for gården opførte Niels Villemoes i 1914 en aftægtsvilla, der er tegnet af arkitekt Helge Bojsen-Møller. Den spændende villa er ombygget i 1943.

I dag ejes Skærum Møllens jorde af Naturstyrelsen, og bygningerne danner ramme om seminarer, kurser og forelæsninger for interesserede i alle aldre. Der behandles temaer inden for alle fagområder, og de bliver formidlet af eksperter fra universiteter og forskningsinstitutioner, ligesom der arbejdes i nordiske og internationale sammenhænge.

Et udviklingscenter

Folkeuniversitetscentret er et udviklingscenter for folkelig og åben folkeuniversitets undervisning. Det henvender sig til mennesker, der ønsker at arbejde selvstændigt og koncentreret samt at gå i dialog med Folkeuniversitetets kulturarbejdere og den lokale befolkning.

På centret er der mulighed for overnatning for 50 personer, og hertil kommer arbejdsrum, biblioteker og studiecentre. Værelserne lejes ud som bed and breakfast, når der er ledig kapacitet, og det er populært blandt lystfiskere, ferierende på cykel eller bare på gennemrejse.

Med ny daglig leder og en ny samarbejdspartner i bygningerne kommer der som så mange gange tidligere i Skærum Møllens lange historie igen til at ske en masse spændende nyt, der kan være med til at vidne om, at Skærum Mølle er under stadig forandring.

Kunstnerparret Hanne og Jens Mathiesen

Kunstnerne Hanne og Jens Mathiesen. Over dem ses et færøsk maleri af Jens Mathiesen

Af Jon Høgh. - Mellem Hee mod syd og Tim mod nord gemmer den lillebitte landsby Hvingel sig. I landsbyens absolutte periferi, mellem lyngklædte sandklitter, har kunstnerparret Hanne og Jens Mathiesen nu boet i 37 år i deres stråttækte, lavloftede og idylliske bondehus, Sorthøj, der kan spores tilbage til 1812, hvor det, godt gemt væk fra den offentlige trafik, var blevet opført som bolig og opholdssted for de omflakkende rakkere.

50-års jubilæumsudstilling

I efteråret 2022 havde Hanne og Jens Mathiesen i Ringkøbing Rådhus 50-års retrospektiv jubilæumsudstilling som kunstnere, der

gav et historisk overblik over deres virke fra Jens Mathiesens debut i Haderslev i 1964 og Hanne Mathiesens debut i Vinderup i 1977.

Jens Mathiesen har tegnet, lige fra han var en lille dreng i præstehjemmet på Fyn. Som barn søgte han ud i naturen, som han i ensomhed hengav sig til med jagt og fiskeri. Samtidigt fik han øjnene op for de fynske malere og deres kunst, og med dem åbnedes hans blik for maler- og tegnekunstens betydning. Fra dem, hans egne landsmænd, overførtes til hans kunstnersind en kraft, som bevirkede, at han selv for alvor turde begynde med på lærred og papir, med blyant og pensel, at fremstille

andet end drengestreger. Men de har været en god begyndelse til en karriere, hvor stilen, fra at de ydre former, den fotografiske gengivelse, har været måske kun nogenlunde i orden, efterhånden blev mere og mere ekspressionistisk og lod det sjælfulte og poetiske helt igennem komme til udtryk i udformning og farvevalg.

Billedkunstneren Jens Mathiesen går på opdagelse i det landskab, han kunstnerisk vil forevige. På sin opdagelsesrejse under inspirationens vingesus udser han sig nogle motiver, som hans digteriske malersind kan omsætte til billedlige fortællinger. Det gælder i hans eget Vestjylland – her tænker jeg specielt på hans unikke illustrationer til St. St. Blichers rejsebog 'Vestlig Profil af den Cimbriske Halvø fra Hamborg til Skagen' fra 2013 – men også i bl.a. Frankrig, Norge og på Færøerne har han siddet på klipper og på fjelde og skabt skønne motiver.

Hanne Mathiesen er vokset op på en gård på Sydbyn, hvor de smukke og storslåede naturomgivelser i alle årene har været en vigtig inspirationskilde for hendes vidtfavnende produktion af sære og fantasifulde skulpturer, som hun har formet af sten, træ og jern og sat sammen til unikke forunderlige og fantasifulde skabninger, der for nogles, dermed være sagt ikke for alles vedkommende, udtryksmæssigt lader sig identificere. Råmaterialet er derimod let at se, hvor kommer fra, hede, skov, strand. Hun finder de fleste ting langs Vesterhavet. Det er ofte træ, som er slidt og påvirket af vind og vejr og også sommetider af ild. Men hun søger også ind i skovens dybe stille ro, måske mest dér, hvor hun bor, og finder døde ormædt formede gren- og træstammedele, som kun en kunstner har øje for, kan genopstå, når hun tilføjer dem sten, jern og plantefarvet garn, så de enkelte dele netop får nyt liv i samspillet med hinanden.

Med i flere kunstnergrupper

Hanne og Jens Mathiesen har været medlemmer af flere kunstnergrupper – nævnes kan 'Vestjyske

Kunstnere', der for alvor satte gang i Hanne Mathiesens karriere, da hun begyndte at udstille der, 'Circa', som i flere år havde udstillinger i Odense, Aarhus og Aalborg og 'De Novo', som Hanne Mathiesen dannede i 1996 sammen med maleren Yrsa Aakær, tekstilkunstner Anne Brodersen og keramikker Maria Heintzelmann.

Glemmes må absolut ikke, da de to vestjyske kunstnere i 1992 deltog i Ringkøbing Kunstforenings projekt i Uldspinderiet, hvor de, alene, med deres kunst optog et helt udstillingslokale.

For 37 år siden flyttede de ind i Sorthøj. De kom fra ungdomsskolen Handbjerghus ved Vinderup, hvor de var forstanderpar. Her satte de deres aftryk, deres spor! Ikke kun på skolen, men også i kunsten. Hanne Mathiesen debuterede som nævnt der, og de oprettede Vinderup Kunstforening, som eksisterede i 40 år.

I Hvingel har de i de sidste 10 år i Kristi Himmelfartsferien skabt udstillinger i Stines, nu Marias Gamle Lade, som har bredt sig i Landsbylyngen Vestrum til I.C Christensens Hus i Hee, Tim Station og Muldbjerg Mølle.

De har levet deres liv i kunsten. De understreger, at mødet og samværet med andre kunstnere meget stærkt har bidraget til, at de har og har haft et spændende, begivenhedsrigt og meningsfuldt liv.

De har udstillet over alt i Danmark og i store dele af Europa.

Hardsyssels Årbog 2023

Jernbanegade i Skjern. (Ringkøbing Fjord Museer).

Af Gudrun Gormsen. - Hardsyssels Årbog 2023 indeholder syv artikler.

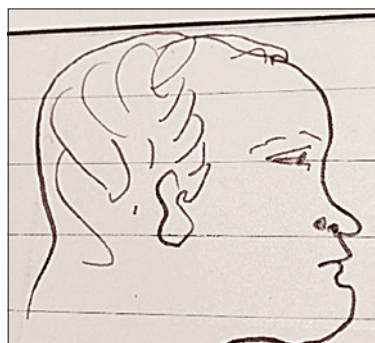
I artiklen "Arkitekt Helge Bojsen-Møllers sygehusbyggerier i det gamle Ringkøbing Amt", fortæller Jannik Bojsen-Møller om sin farfar og de nye sygehuse, han tegnede og senere ombyggede i Holstebro, Ringkøbing, Herning, Lemvig og Tarm.

En dag fandt Claus Hélix-Nielsen en lille læderindbundet bog i et antikvariat. Det var en gæstebog fra sagfører Orla Buhls hjem i Lemvig. I "Hos Buhls i Vesterbjerg, Lemvig 1980-1925" beretter Hélix-Nielsen om de mange betydelige personligheder, som besøgte det livlige og inspirerende hjem.

Anders Villadsen beskæftiger sig i "Sevel Kro i 1870'erne og 80'erne – en kromands op- og nedtur og til sidst

et nyt livsafsnit" med kroen som et samlingspunkt for kulturelle aktiviteter, men også som et udskækningssted, hvor det kunne gå voldsomt for sig.

Franz Jensen beretter i "Gudmund Hatt" om arkæologen, som registrerede oldtidsager og udgravede jernalderhuse i Vestjylland. Vi hører om

Storsvindleren Christen Villumsen, tegnet i Vridsløse. (Privateje).

hans opvækst og uddannelse, hans videnskabelige karriere og om den betydning, han har haft for dansk arkæologi.

I artiklen "Skjern og Amager – om kvartersdannelse i den nye by" har Christian Ringskou undersøgt og kortlagt, hvordan Skjern udviklede sig fra 1880 til 1921– hvornår kom folk til byen, hvor bosatte de sig, hvad arbejdede de med, og hvem boede de sammen med.

Preben Kirkegaard Hansen fortæl-

ler en dramatisk historie om en af sine slægtninge, der supplerede sin indtægt som gårdmand med svindel i heste- og kreaturhandel og falskneri af underskrifter på veksler og obligationer.

Årbogens sidste artikel er skrevet af Ole Edvard Mogensen. Han skriver om anlæggelsen af en ny jernbane mellem Harboøre og Thyborøn på den nye Limfjordsdæmning, der blev anlagt i 1950'erne til sikring af Limfjordstangerne.

Facadetegning af gavl på amtssygehuset i Ringkøbing. (Ringkøbing Lokalhitoriske Arkiv).

ISVINTER

Af Steen Espensen. - I en tid med naturkatastrofer og klimakrise, er det oplysende at se hvordan vintervejret har været i Ringkøbing, med fjorden som den vigtigste faktor. Ringkøbing Aarbøger, der begyndte at udkomme i 1926, beretter flere gange om en islagt fjord, hvor man kunne køre i bil fra Ringkøbing til Holmsland Klit. Det gjorde en læge der skulle på sygebesøg i 1929. Istykkelsen var det år 70 cm. og vintervejret kunne vare i op til 3 måneder.

Et år er særlig bemærkelsesværdig: I 1959 er der i slutningen af januar måned isskruninger. Forfatteren til årets kronik skriver om: »Betagende, gruopvækkende indtryk af isens nådesløse kraft. Isen skubber sig op på kysten i meterhøje bjerge og fører sand, jord, sten og bundgarnspæle med sig. Bygninger var i fare for at blive ødelagt, og kysten blev nedbrudt«. Billedet viser, med al tydelighed, hvilke kræfter der slippes løs når vinteren viser sig fra sin barske side. (Foto: Erhard Leach).

BØLLINGSØ

Af Carl-Helmuth Von Blücher. - Ideen med at lave en større sø ved Bøllingsø området blev roligt fremsat af Peder Svinth på et økonomi-udvalgsmøde i den nye storkommune Ikast-Bording-Engesvang, og man var enige om at gå stille med dørene og bede fredningsmyndigheden Ringkøbing Amt sammen med Århus Amt om at se på sagen. Diskretion var velovervejet for at undgå en stigning i jordpriserne, når Staten nu ville købe landbrugsarealer.

Offentligheden fik kort tid efter kendskab til sagen, da der opstod et større mundhuggeri på et byrådsmøde. Her beskyldte Peder Svinth formanden for Teknik- og Miljøudvalget, Johannes Nielsen, for at have hugget ideen med en større sø, og var gået ud i offentligheden og til den lokale presse med dette "storslåede fredningsforslag", hvor partiet Venstre og landbruget dog ellers altid var imod fredninger. Borgmesteren greb ind og mente, at nu skulle man tage det med ro. Der var ingen grund til at råbe højt. Nu ville man se ganske roligt på sagen.

I Ringkøbing Amts fredningsafdeling var man dog glad for et nyt stort projekt, hvor man kunne vise flaget, og man gik i gang med at udarbejde et forslag, hvordan og hvorledes sådan et søsprojekt kunne se ud. Amtet barslede med et projekt, som overgik al forventning. Et projekt, som skulle styrke turismen i området med hotel, restaurant, sommerhuse, campingplads, liflig bådsejls på vandet - ja nærmest en slags færgeforbindelse fra Ringkøbing Amt til Århus Amt og dermed masser af arbejdspladser i området. Naturfredningsfolkene var nær ved at besvime, da de så planen. Ornitologerne var ved at lette på deres stole og planlæggerne, som havde forestillet sig et stort naturområde, rystede på hovedet. Befolkningen i Engesvang sagde højt og tydeligt NEJ til søens etablering, for de ville ikke have millioner af myg og alskens andet utøj, som sådan et mosehul ville frembringe. Ja, nogen hviskede også om malariamyg.

Forslaget blev kort behandlet på et byrådsmøde, hvor det blev besluttet, at man ville se på sagen og bad de kommunale planlæggere om at finde

en dyb skuffe - den sidste bemærkning udenfor protokol. Den lokale afdeling af fredningsforeningen gik dog stille i gang med at udarbejde et forslag som et "rigtigt" naturfredningsforslag, og kommunens planafdeling syslede med et skitseforslag.

Fikse ved havelågen

I 1965 gennemførte EU en landbrugsreform, som skulle imødegå overproduktionen af smør-(bjerget) og mælke-(søen) ved braklægning af landbrugsjord eller såkaldt naturgenopretning. Planlægningsafdelingen i Ikast var fikse ved havelågen og fremlagde deres skitseprojekt for Teknik- og Miljøudvalget, som fremsendte det med anbefaling til byrådet, som godkendte forslaget. Skov- og Naturstyrelsen satte dette forslag på deres liste og undersøgte muligheden for at erhverve de ønskede arealer. De største ejendomme i området, Moselundgård og Bøllingsøgård, forlangte dog en alt for høj pris, så man blev ikke enige.

I 1989 med Naturforvaltningsloven afsattes der betydelige midler, og Bøllingsø projektet blev det første større projekt. Man gik i gang ved forhandling at erhverve jordene, som også foregik i god ro og orden, så kun en enkelt ejendom eksproprieredes. Et stort problem var den 400-kilovoltledning, der krydsede søen på gevaldige gittermaster, som ikke måtte oversvømmes, men skulle sikres ved en ø, som fuglene så kunne bruge som rugeareal. Ved disse forhandlinger opnåede man også, at den såkaldte Klode-Mølle-trekant, arealet mellem Kragelundvejen og til Klodemølle, kunne indtages i fredningsforslaget.

En konkret plan

Det fremlagte skitseprojekt skulle nu omarbejdes til en konkret plan, og alle parter kom med deres forslag - Naturfredningsforeningen, Danmarks Ornitologforening, arkæologerne fra Ringkøbing og Århus amter.

I 1996 var alt i det store og hele klart, så Fredningsnævnet kunne afsige den endelige kendelse. Men på et offentligt møde med Fredningsnævnet var den hidtidige embeds-

Fra Kragelundvej mod øst.

Fra Kragelundvej mod nordøst.

mand fra København blevet erstattet af en ny og ukendt, som bekendtgjorde, at sagen skulle stilles i bero, da man ikke havde gennemført en VVM (Vurdering af Virkning på Miljøet) undersøgelse, som for nylig var vedtaget for disse projekter. Egentlig var sagen så langt fremskreden, at man med en vis behændighed kunne se bort fra VVM og spare en kostbar undersøgelse, som med stor sikkerhed ikke ville give nye oplysninger. Mod en passende betaling fik Århus Universitet opgaven og afleverede i år 2000 to digre værker om, at projektet ville gavne naturen, og den skadelige okkerudledning ved kanalen og senere til Karup Å mindskes betydeligt. Efter tre år kunne fredningssagen genoptages og det nødvendige forberedende arbejde gennemføres, såsom fjernelse af bevoksning, som blev sat under vand. Ligeledes foretog Herning Museum en del arkæologiske undersøgelser, som yderligere gav viden om bosættelser i Jægerstenalderen.

Der blev nu nedsat en arbejdsgruppe fra Ringkøbing Amt, Århus Amt,

Silkeborg og Ikast kommuner, som blev indkaldt, da ELSAM ønskede at udskifte 400-kilovoltledningens master. Valget skulle træffes mellem to forskellige master - den ene kaldtes Donaumasten, den anden Maribomasten, som på grund af sin enkelthed og gode design fik gruppens flertal. Formanden for udvalget måtte dog gribe ind og meddele, at Maribomasten ikke var i produktion endnu, og at sagen ifølge ELSAM hastede.

Sidenhen jordlagde man dog ledningen hen over Bøllingsø, så teknikken ikke forstyrrede idyllen. Hele projektet kostede i meget runde tal, som en projektansvarlig skriver, 25 millioner kr., hvoraf de 15 millioner gik til arealerhvervelserne.

Indvielse uden myggeplage

I 2003 var den ønskede vandstand nået, de projekterede stier anlagt og parkeringspladser etableret. Og endelig den 8. maj 2005 skete den officielle indvielse ved statsskovridder J.C. Briand Petersen. Uden myggeplage!

50 år siden den første energikrise

Af Ove Nørholm. - Baggrunden for den store energikrise i 1973 var krigen i Mellemøsten mellem Egypten, Syrien og Israel. OPEC-landene (de olieproducerende lande) brugte krigen til at presse de pro israelske lande med en sænkning af produktionen og en voldsom prisstigning på råolie. Det fik stor betydning for os, fordi olieforbruget dengang udgjorde 90% af det danske brutto energiforbrug.

Den 4. november 1973 blev 10 arabiske olielande enige om en reduktion af olieproduktionen på 25%. Fra oktober til december steg råolieprisen pr. tønde fra 3 til 11,65 US dollars. (I dag er prisen ca. 42 US dollars). Det betød, at alene Saudi-Arabien's olieindtægter steg fra 2,7 mia. til 22,6 mia. US dollars.

Krisen blev for Danmarks vedkommende forstærket på grund Anker Jørgensens udtalelser på et møde i Middelfart den 5. november, som Rit-zau refererer i pressen, om hans pro

israelske udtalelser, og at det var de arabiske lande, der startede krigen.

Begrænsninger

Folketingets valutaudvalg vedtog den 19. november 1973 flere bekendtgørelser for at begrænse forbruget af olie og benzin, bl.a. bilfri søndage og fartbegrænsninger. Men der var også andre tiltag:

Nogle fjernvarmeselskaber anvendte metoder med at reducere fremløbstemperaturen, hvilket resulterede i endnu større udgifter til opvarmning for forbrugerne, fordi

kubikmeter forbruget dermed steg kraftigt.

Der blev i 1973-1974 uddannet et meget stort antal energisparekonsulenter til at rådgive især forbrugerne om, hvilke muligheder der var for at spare på energiforbruget. Men krisen gav dog også muligheder for nye forretningsområder med efterisolering og montering af indvendige forsatsvinduer. Især VVS- og EI-branchen fik nye muligheder med disse energibesparelser og på varme siden med f.eks. Honeywells produkter til styring af temperaturen i form af termostater med et indbygget ur til natsænkning af temperaturen via en motorstyret ventil m.m. Anbefalingen var at sænke temperaturen til 20 grader og nattemperaturen til 15 grader, og at man ikke skulle bruge karbad og alene tage brusebad, som skulle være korte.

Kritik fra Monopoltilsynet

Den 19. november blev "Bekendt-

gørelse om begrænsning af elektricitetsforbruget" udsendt med ikrafttrædelse den 21. november.

Krisen fik stor betydning for danskernes hverdag. Samtidig var der nogle elforsyningsselskaber, der hævdede kWh prisen urimeligt, hvilket fik det daværende Monopoltilsyn til at kritisere deres økonomiske udnyttelse af krisen.

Elektricitet måtte ikke bruges til lyskilte, facadebelysning, reklamebelysning samt julebelysning, og der kom et krav til kommuner og amtskommuner om, at de skulle begrænse forbruget til gadebelysning. Mange kommuner valgte derfor at slukke hver anden gadelampe.

Resultatet af de mange tiltag var, at der blev sparet 10% på energien, og den 19. februar 1974 kunne de fleste restriktioner ophæves.

Det var en mørk kold og kedelig vinter!

Digteren Jørgen Nielsen fra Engesvang

Af Jon Høgh. - Jeg ved det, jeg er kun et Fnug, i Livets store Strøm.

Disse vemodige ord, der er et par verselinjer af et digt, som Jørgen Nielsen skrev i 1922, er indmejslede i den sten, der er rejst for digteren ved hans barndomshjem i Moselund ved Engesvang i Midtjylland.

Her mellem bakkerne på heden blev han født i november 1902. Hans forældre var stærkt indremissionske husmandsfolk, hvor faderens hårde og fordømmende stemmeføring overdøvede moderens blide toneleje. Den, der ikke arbejder, skal ikke have noget at spise, hævdede Søren Nielsen, Jørgens far. Han mente det helt bogstaveligt, så der blev slidt fra morgen til aften på husmandsstedets jordtilliggender.

Trods til tider umenneskeligt slid var hjemmet fattigt, og det prægede naturligvis drengen, der ikke kunne forstå, at Vorherre ikke kunne rette op på det, når forældrene var så glade for ham og ligefrem tilbad ham.

Som helt ung tog Jørgen Nielsen arbejde i tørvemoserne, men, spin-

Jørgen Nielsen. En af vort lands største digtere.

kel som han var, magtede han ikke i længden det hårde fysiske arbejde.

I 1923 blev han journalistelev på Silkeborg Venstreblad. Tre år senere blev han ansat som journalist på Venstres Folkeblad i Ringsted, hvor han befandt sig godt og vandt ry for i særklasse at skildre menneskeskæbner. Her mødte han sin senere hustru, kontorist Katrine Frost, og efter at Jørgen Nielsen samtidig

opgav journalistikken, flyttede de til København, hvor Jørgen Nielsen satsede på at udleve sine digterdrømme.

Hans syv romaner, tre novellesamlinger, et hørespil, en essaysamling og andet, som ikke er udgivet i bogform, er meget dystre og tunge, hvilket ikke befordrede de bedste anmeldelser, desværre med dårligt salg som resultat. Ad åre mærkede det den unge digter så meget, at hans nerver ikke kunne holde til det, og han valgte livet fra i marts 1945, kun 43 år gammel.

Fakta om Jørgen Nielsens temaer

Forfatteren Martin A. Hansen, der levede samtidigt med Jørgen Nielsen, var langt hen ad vejen i sin digtning optaget af de samme temaer og problemstillinger som den midtjyske digter, som han respekterede meget højt. Martin A. Hansen får ordet: 'Jørgen Nielsen var den eminente kender af alle bevidsthedslivets og det øvre følelseslags utallige afskyninger. Og det er sandt, at han var en

mester til én for én at fange alle de små usselheder og godlidende eller småhykleriske stemninger, der som en fluesværms sommer om sindets kerne. Jørgen Nielsen hører til de fortællere, der kan føre sin læser ind i sindets farlige egne, hvor vor tanke trues.'

Fakta om Jørgen Nielsens værker

Offerbål, roman, 1929.

Lavt Land, novellesamling, 1929.

De Hovmodige, roman, 1930.

En Kvinde ved Bålet, roman, 1933.

Vi Umyndige, novellesamling, 1934.

En Gård midt i Verden, roman, 1936.

Dybet, roman, 1940.

Elskov, Død - og noget Tredje, hørespil, 1942.

Figurer i et Landskab, novellesamling, 1944.

Et Hus splidagtigt med sig selv, roman, 1945 (Fuldført af Paul la Cour).

Hvem er vi? Essays ved Tage Skou Hansen, 1955.

Frederik, Sigismund og Axel Castenschiold

Dyssehøjen og mindestenen for de tre brødre Frederik, Sigismund og Axel Castenschiold på Harild Hede.

Af Ove Nørholm. - Syd for vejen, som går fra Ejstrupholm til Fasterholt, ved Harrild Naturcenter, findes dyssehøjen og mindestenen for de tre brødre Frederik, Sigismund og Axel Castenschiold.

Stenen er særpræget her på den jyske hede. Under stenen er to af brødrenes aske nedsat. Den ældste af brødrene, Frederik Adolph Holten, er også nævnt på mindestenen. Men han er ikke begravet her, idet han blev myrdet under en fejde i Frankrig

den 26. august 1893. Derfor er han begravet i Clermont-Ferrand i Frankrig. Sigismund Frantz Castenschiold døde på Brande Sygehus den 23. oktober 1935, og Axel Henrik Castenschiold døde i Svendborg den 21. marts 1952. Axel Henrik Castenschiold købte Harrildgård i 1913 med henblik på at starte en produktion af lyngmel, der skulle sælges som dyrefoder samt til hestefoder under 1. verdenskrig. Han fik også startet en produktion på en fabrikk i Brande, men

det blev der ikke nogen god forretning ud af, og projektet blev opgivet.

Axel var en ivrig jæger og lystfisker, så gården blev ofte brugt til mange jagtselskaber, hvori bl.a. Prins Axel og grev Preben Laurvig-Bille Ahlefeldt fra Egeskov deltog.

Axel Castenschiold var ofte i pen-genød. Derfor søgte han i 1933 staten om fredning af nogle af disse hede arealer. Det fik han godkendt. Han fik udbetalt en erstatning på 24 kr. pr. ha. Senere, i 1948, var han heldig at få solgt Harrildgård med tilhørende hede arealer til staten.

Ussinggaard ved Løsning

De tre brødre Frederik, Sigismund og Axel er alle født på Sophienholm ved

Axel Castenschiold.

Tølløse, men de er opvokset på Ussinggaard ved Løsning, som deres far havde købt i 1872 for 251.000 rigsdaler af Morten Frederik Vilhelm Lotz. Efter faderens død arvede Sigismund og Axel Ussinggaard i 1896. De ejede den frem til 1922, og den blev solgt for 900.000 kr. til S.P.Larsen.

FAKTA OM DE TRE BRØDRE

- * Frederik og Sigismund var ugifte.
- * Axel blev gift anden gang i Ejstrupholm den 30. januar 1938 med Ingrid Elise Poulsen, født den 13. januar 1909 på Tåsinge. De havde ingen børn, og Ingrid Elise døde den 31. aug. 1977.
- * Frederik Adolph Holten, premierløjtnant, født den 15. juli 1865, død den 26. august 1893.
- * Sigismund, født den 30. juli 1870, død den 23. oktober 1935.
- * Axel, født den 11. maj 1872, død den 21. marts 1952.

De gamles hjem i Holstebro

Af Jens Erik Villadsen. - "Hvor klinger Ordet godt i danske Øren, netop fordi det falder i saa god Samklang med vort Folks Traditioner. Dette Ord dækker fuldt ud den Betydning, som hele vort Folk ønsker skal lægges i Fostaaelsen af - DE GAMLES HJEM - det Sted, hvor vort Lands gamle tryk kan se deres Livsaften i Møde, tryk i hvert Fald overfor det daglige Brød og de daglige Livsfornødenheder".

Sådan udtalte Fru Redaktør Mortensen sig i 1943 om Holstebros stolthed - DE GAMLES HJEM. Hun var formand for aldersrenteudvalget i Holstebro.

Hjemmet var taget i brug i 1915, hvor 25 gamle rykkede ind i det nybyggede hjem. Mange kom fra usunde kælder- og utætte kvistlejligheder, så det var en meget stor

bedring af deres livskvalitet. Man kan også se i aviserne fra dengang, at det var så populært for de gamle at tage ophold her, at man allerede i 1918 måtte gennemføre en ret væsentlig udvidelse.

Min familie har også haft glæde af DE GAMLES HJEM. Først var det min oldefar, der blev enkemand i 1929. Det var jo ikke så ligetil for en mand på den tid at blive alene, så han kom til at leve de sidste år på hjemmet.

Nogle gode år

Min farmor havde ophold dér fra 1961 til 1970. Med de visitationsregler, vi har i dag, ville hun sandsynligvis ikke være blevet visiteret til hjemmet. Hun var lige fyldt 65, da hun blev enke og var træt og slidt efter et

liv, hvor det daglige brød hver eneste dag var en kamp at holde på bordet. De 15 børnefødsler havde også slidt på hende.

Hun prøvede i nogle få år at bo i forskellige lejligheder i byen, men med lidt god vilje fra kommunens side, fik hun som 70-årig ophold på DE GAMLES HJEM. Det blev nogle rigtig gode år, hvor hun ikke skulle tænke på noget ud over at få dagen til at gå.

Havde sin bil med

Det var også en anden tid for plejehjemsboere, da langt de fleste stadig var nogenlunde raske og rørig og kunne tage på udflugter sammen. Der var f.eks. en ældre mand, der havde sin bil med og kunne køre eftermiddagstur med sine medbe-

boere. Det er også noget af det Fru Redaktør Mortensen udtaler i 1943:

"Mange af de gamle, som er ved forbavsende godt humor, foretager daglige spadsereture rundt i byen, ud for at hilse på gamle Venner og Bekendte. Der er naturligvis folk, for hvem disse daglige ture rundt i Byen er blevet den daglige fornødenhed, hvor der spørges nyt og udveksles meninger".

Og hun fortsætter: "Beboerne paa De Gamles Hjem får hver Uge 1,25 Kr. til småfornødenheder. Det er jo ikke mange penge, når der skal købes lidt tobak til mændene, lidt kaffe og småkager til damerne, så der må holdes hus med småpengene".

Jeg mener det var 75 kr. om måneden i 1960-erne.

Google kan ikke alt

Alle er med til at skrive historie

Redaktør
Bent E. Hansen

I dag kan man blot slå op i Google, hvis man mangler viden om dette og hint. Så stopper enhver diskussion, og et godt gammeldags vædemål går i vasken. Og dog. Google kan langt fra altid forklare om mulige sammenhænge og konklusioner. Ofte må der sammenligninger til og tages spadestik dybere for at forstå, hvad der sker, er sket og måske kommer til at ske.

Sådan er det også med historien. Hvorfor skete det? Og hvad betød det for eftertiden og det videre forløb? Det kræver både forståelse, sammensat viden og indlevelse i de større sammenhænge.

Derfor er der stadig brug for og stor efterspørgsel efter folk, der kan forklare i foredrag og undervisning. Deter stadig populært for alle, der gerne vil lytte. Der kommer mange tilhørere til arrangementer, hvor der fortælles og forklares.

Sådan er det f.eks. i Hardsyssel Historisk Samfund. Foreningens to arrangementer hidtil i 2023 har været særdeles godt besøgt. Em-

nerne for foredragene ved de to arrangementer var "Da landbolivet blev en by i provinsen" og "De lange linjer i historien om Skjern Å og den sydlige del af Ringkøbing Fjord". Med store fortælleevner fortalte henholdsvis Johs. Nørregaard Frandsen og Kim Clausen om emnerne. Begge havde i deres emner gode og anderledes anskuelser, som man ikke kan google sig til. Blot et eksempel herpå. Kim Clausen udtalte: "Engen er agerens moster." Og så fulgte en spændende beretning om landbrugets inddragelse af engjord til agerjord. Det kan Google heller ikke svare på.

Der er stadig et væld af emner, som gode foredragsholdere kan gøre os kloge på og underholde os med. F.eks. når Hardsyssel Historisk Samfund holder Historiens Dag den sidste lørdag i oktober 2023 på Skærum Mølle ved Vemb. Her fortæller Esben Graugaard om Villemoes-slægten og bl.a. slægtens tilknytning til Skærum Mølle. **Vel mødt!**

11 bilfrie søndage gik over i historien

Af Annette Holm. - Husker du de bilfrie søndage? Er du ikke gammel nok, så har du nok set billeder af børn i sæbekassebiler og hestevogne på tomme sneklædte gader. Det var 11 søndage i 1973-74, men de er gået over i historien som om, det i mange år var forbudt at køre i bil om søndagen.

Der skulle spares på olie og benzin, fordi der den 6. oktober 1973 udbrød krig i Mellemøsten mellem Israel på den ene side og Egypten samt Syrien på den anden. Samme måned besluttede de arabiske lande at nedsætte produktionen af råolie og sætte prisen op.

Som en konsekvens af oliekrisen

blev der fra dansk side indført en række tiltag for at afbøde følgerne af denne krise. Den 10. november 1973 blev der indført fartbegrænsninger for biler på 80 km/t, dog 60 km/t i byerne, og den 19. november vedtog Folketingets valutaudvalg en række restriktioner. Der blev indført billøs søndag fra den 25. november, mindre olie til opvarmning og forbud mod blandt andet vinduesbelysning i butikker.

Uffe Ellemann i koldt brusebad

Mindre olie til opvarmning betød også, at der skulle spares på det varme vand, for eksempel til bad. Det fik Uffe Ellemann Jensen, der dengang

var journalist på TV-Avisen, til at gå i koldt brusebad for åben skærm for at vise en vej til samfundssind.

Fra den 25. november til og med den 10. februar var det forbudt at køre bil om søndagen. Der var dog en enkelt undtagelse. Det var den 23. december, der var lillejuleaftensdag, så de, der skulle hjem til jul, havde mulighed for at tage bilen.

Ellers var det kun dem, der havde et formål, som måtte køre. Det gjaldt ambulancer, læger og lignende. Der blev indsat såkaldte kirkebusser, så folk kunne komme i kirke.

Andre, der havde brug for at køre, skulle søge om en kørselstilladelse, og fik de den, skulle den placeres i

forrhjulet på bilen. Det var en hvid cirkel med en knaldrød kant, så den var nem at få øje på.

Jeg boede i Aarhus, da de bilfrie søndage blev indført. Jeg gik sammen med en veninde midt på gaden midt i storbyen, og vi holdt nøje øje med, at de få biler, som var ude at køre, var forsynet med en kørselstilladelse.

Der var altså kun 11 bilfrie søndage, men ligesom den magiske hvide jul, vi altid havde, da jeg var barn, har de bilfrie søndage for 50 år siden bidt sig fast i hukommelsen hos os, der oplevede dem, og er gået over i historien som så stor en del af livet dengang, som de slet ikke er berettigede til.

Trans - en metropol på vestkysten!

Af Jens Erik Villadsen. - I dag ligger Trans kirke ensomt og forblæst få meter fra den stejle skrænt ned til havet. Anderledes har det set ud, da den nuværende kirke blev bygget engang i 1100-tallet. Vi må formode, at den har været placeret nogenlunde midt i sognet, ligesom nabokirkerne i Fjaltring og Ferring.

Når jeg skriver den nuværende kirke, er det, fordi det ved udgravninger i 1964 viste sig, at der havde været en trækirke før, måske to. Den ældste nok fra 900-tallet.

Det var på den tid, at Trans var metropolen med en havn, hvor man udskibede datidens guld - RAV - og i bytte fik andre varer, som f.eks.

180 sjældne runemønter fra omkring 1040. De blev fundet under kirken ved restaureringen.

Udgravninger viste også, at den nuværende kirke er rykket lidt mod nord, så de ældste grave er under den nuværende kirke. Her fandt man skeletter af datidens vestjyder, der viste, at de havde en gennemsnits

højde på 174 cm. Flere havde en hasselkæp med i graven - en hedsensk skik, som man åbenbart har taget med over i kristendommen.

Men igen - kirken ligger udsat for vind og vejr, hvilket har været en udfordring for vedligeholdelse igennem de mere end tusind år på stedet. Og stadig er det.

ARRANGEMENTER I 2023-2024

Historiens Dag 2023: Historiens Dag lørdag den 28. oktober kl. 14-17 holdes i Skærum Mølle ved Vemb. Her vil tidligere museumsdirektør på Holstebro Museum, Esben Graugaard, holde foredrag om Villemoes-slægten. Tittlen på Esben Graugaards foredrag er: "Villemoes - en iværksætter- og dannelsehistorie i et vestjysk landbomiljø ca. 1860-1960".

Efterfølgende vil 2023-udgaven af Hardsyssels Årbog blive præsenteret, og deltagerne i mødet kan få et eksemplar af årbogen med sig hjem.

Årsmødet 2024: Foreningens årsmøde i 2024 holdes lørdag den 9. marts kl. 14-17 i Vedersø Kulturcenter. Her vil den kendte lokalhistoriker, Jon Høgh, Ulfborg, holde foredrag om Kaj Munk og Kaj Munks fætter, digteren Nis Petersen. Tittlen på Jon

Høghs foredrag er: "Digtere og fætre - Kaj Munk og Nis Petersen".

I forbindelse med årsmødet holdes foreningens generalforsamling.

DE NÆSTE ARRANGEMENTER I HARDSYSSEL HISTORISK SAMFUND

Sommermødet 2024: Sommermødet holdes i Thyborøn lørdag den 15. juni. Her vil manden bag bl.a. Sea War Museum i Thyborøn, Gert Normann Andersen, fortælle om og vise rundt i sit nye Maritimhistoriske Museumscenter i det tidligere Kystcenter i byen. Programmet for dagen er endnu ikke helt på plads, men det vil blive meldt ud hurtigst muligt i vores nyhedsbreve. (Tegningen viser det nye Maritimhistoriske Museumscenter i Thyborøn, som åbner i 2024).

BLIV MEDLEM AF HISTORISK SAMFUND

 Bliv Medlem og modtag et gratis eksemplar af foreningens årsskrift

Tilmelding på vor hjemmeside
www.hardsyssel.org

Eller send en mail til foreningens kasserer, Frode Riber
Tlf.: 4077 8033
Mail: fr@friber.dk

www.hardsyssel.org

Klik ind på www.hardsyssel.org Her kan du finde oplysninger om hvad *Historisk Samfund for Hardsyssel* er, læse nyhedsbreve, læse ældre udgaver af Hardsyssel Tidende og meget mere. - Du kan også tegne et medlemskab samt tilmelde dig foreningens nyhedsmail.

HISTORISK SAMFUND FOR HARDSYSSEL

I de første 110 år var foreningens navn "*Historisk Samfund for Ringkjøbing Amt*". Det blev ændret til "*Historisk Samfund for Hardsyssel*" på foreningens årsmøde i marts 2017.

Begrundelsen for navneændringen var, at begrebet Ringkjøbing Amt var på vej ud efter kommunalreformen i 2007. I historisk sammenhæng var det nærliggende i stedet at bruge Hardsyssel i foreningens navn, da Hardsyssel er den gamle betegnelse for det område, der stort set svarer til Ringkjøbing Amt og omfatter de nuværende Herning, Holstebro, Ikast-Brande, Ringkjøbing-Skjern, Lemvig og Struer kommuner.

Udgiver:
Hardsyssel
Historisk Samfund
af 1906

Ansvarshavende:

Bent E. Hansen
Markvænget 6A, 7441 Bording
Tlf.: 3121 2242
Mail: beh51mr@gmail.com

Hjemmeside: www.hardsyssel.org

Redaktion:

Bent E. Hansen
Jens Erik Villadsen
Annette Holm
Jon Høgh
Ove Nørholm

Layout og prepress:

Erhard Leach

Tryk: Tarm Bogtryk og offset

KLIK IND PÅ: WWW.HARDSYSSEL.ORG

HARDSYSSEL
HISTORISK SAMFUND AF 1906

LÆS MERE OM HERREDER

Historisk Samfund for Hardsyssel
En forening for alle historisk interesserede. Foreningen arbejder for at udbrede kendskabet til vores egne historie ved:

- at udgive artikler om epen i Hardsyssels Årbog.
- at afholde møder, hvor kyndige folk fortæller.
- at arrangere rundvisninger på historisk interessante steder.

Læs om foreningen og dens arbejde på de øvrige sider. Forhåbentlig får du lyst til at blive medlem straks.

TILMELD NYHEDSMAIL BLIV MEDLEM ARRANGEMENTER HARDSYSSEL ARBOG

RING
9732 1166

**Kompetent
Ordentlig
Handlekraftig**

Hvad mere har du brug for?

Book et møde
landbobanken.dk

Ringkjøbing
Landbobank